

Eräistä kiellemme 'tuoksahtamista, tuoksumista' merkitse- vistä verbeistä ja niiden suhteista *haja*-vartaloon

Kielessämme on useita *haja* -alkuisia tai oletettavasti tähän alkuun palautuvia johdoksia, jotka merkitsevät joko yksinomaan 'tuoksahtamista, tuoksumista, lemua-
mista t. haisemista' tai joita muiden merkitystehtävien ohella käytetään myös näissä
funktioissa. Tavallisimmat niistä ovat¹:

1) *hajata* l. hajottaa. *ensmäs käväste mejjän täyty kokò riih hajät alàs.* PyhM 2. tuoksua.
/ *mettä h a j a a hyväl ehtoosin.* Aur / *neh hajjaa niin hyvält (esim. kukkasen).* *ei se millään
hajjaa* (ei haise miltään, esim. pullo, jota haistetaan mitä siinä on ollut). Pöy. Sanasta
ei ole tietoja lounaismurteiden ulkopuolelta.

2) *haja/htaa* l. haiskahtaa, lemahtaa, tuoksahtaa. Yleissuom. Äänneasu *hajatta*
VarP / *ku avò tuvå ovè ni hajatti porstua uutiselt.* Rai / *kalå ovåh huånos suålas, ne
hajattava jo. toi lihålauk täyty jouttu uurestas keittäk ku o ikå hajåtas jo toi lihå. kyl kaik
meråntynylt hajatta ku meråntymån pääse* / Myn Rai / *kalå hajatta jo hiukå* / PyhR PyhM
/ (Pahenevasta lihasta:) *se hajåttaa jo niåt.* Pöy / *Ko korkin avvaa ni kohta h:htaa ninko
viina.* Koke / (Vanhasta lihasta:) *våhå hajåhtaa jo pahålle.* Vam / *h:hti våhå nenååni.*
HKyr / *Maito h:htaa happamalta.* Sääk / *siel våhåh h:ht, liekkö ollur raato?* Hol / *se (liha)
om menehtynytå, ku h:htaa jo. sie h:hlat lehmillek ku siel karjetas ni kauvan olit. noi karjetta-
piijat h-htaa sonnallek ku ne siell-oikei rypöø.* Iit / *Kyl nåå kalat h:htaa happamal.* Kym /
Minkå tähen tiållå karpoli h:hti. Ilo / *se hajåhtaa tervale. liha jo våhå hajåhtaa.* Juv / *hy-
vålle h:htaa kum pettåe on kerkillåå.* RanS / *minun nennåeh h:hti.* Maan / *se haejjaht niim
pahalle.* Nil / *se h:htaa maho'ttomastik kårsåheiniå.* Kong / *H:htaa kum mehilåisem mes.*
SaaJ / *Se ol semmosta h:htavata voijetta.* Joutsa / *Enkös hajahara joksiki hyvåltå.* Isoj / *Pa-
halle h:htaa.* RisJ / *Minusta ne kalat h:htavat pillaoneilta.* Uta. 2. tuntua, vaikuttaa
jltak. / *Siål-on læmpymåltå h:htava ilma.* Koke / *H:hti våhåsen læmmåltå.* KorS / *H:htaa
englannilta vaikuttaa englannin kieleltå.* Raa *hajahdella* v. frekv. löyhkätä, haista
lievästi. (Lampaan raadosta:) *se voep ruveta hajahleemmaa.* Juv.

Verbi *hajahdella* tavataan myös kirjakielessämme samoissa merkitystehtävissä kuin
murteissamme. Esim. NS H:htavaa rasvaa. Voimakkaasti h:htava pensas. Kevään
h:hdus. H. hyvältä, pahalta.

¹ Murrenäytteitä esitettäessä on käytetty hyväksi Sanakirjasäätiön lippukokoelmien lisäksi myös Kansankielen sanakirjan käsikirjoitusta, *hai*-alkuisissa sanoissa Terho Itkosen, *haja*-
alkuisissa tämän kirjoittajan laatimia artikkeleja.

3) *hais/ta* yleissuom. (vartalo *haise-*, paitsi Tyrö *haiso-*) l. levittää hajua ympärilleen, hajuta. / *Em mää hais viinalt ko hiuka punssilt vaa.* Myn / *Toi kukkane h:se kovi hyväl.* Hali / *h:ie kuv viikow vanha papuruoka.* Sp. Hol / *Kukkaset h:ie nii hyvälle.* Nas / *haissoo kum pyypäisti.* Ilo / *miteh haiseinmaar* (= tuoksumaan) *rupejja mehtä kun säitaa.* Juuk / *villašen käry haesoo.* RanS / *Se haesoo kun karpärroato.* Siil / *Ei h:e hongalt- ei haavalta.* Kuri / *alam männäp poes haesemasta.* Sot / 2. tuntua jltk / *h:seehan tää* (pirtti) *vähä lämpöseltä.* Hat / *Nyt h:oo ilima lämpimälle.* Eno / (Etäisestä sukulaisesta:) *niin kaukasat ettei emää h-ekhan.* Tär / 3. Kuv. *vieras haisee* (= alkaa kyllästyttää) jne. Kirjacielessä sanaa käytetään varsinkin epämieluisen, pahan ja voimakkaan hajun levittämisestä, löyhkäämisestä, esim. NS H:eva raato, kaatopaikka. Voimakkaasti h:evaa nestettä. Koko myymälä h:i silliltä ja saapasrasvalta. H:eva yhteiskunta. Ylpeä että h:ee. Joskus sana esiintyy merkitykseltään neutraalinakin: H. hyvältä t. hyvälle.

Tähän yhteyteen kuuluu myös v. *haist/aa* l. aistia hajuaistimellaan, hengittää jnk hajua. / *Mä haisti sitä vanha juusto ja seekös ny hais.* Hali / *mmää haistil lämpymäisten kärjyj ja menil lämpymäisil.* Pöy / (Kissan hajuaistista:) *kissam mennee haistimet ettei se h:a hiiriäkään ko se kuumaam* (ruokaan) *pistää nokkans.* Vam / *susi on semmonen sanovat että se h:aa kruutih hajua.* Hat / *Ei kuule eikä nie, sen vähän mitä h:aa.* Asi / (Koirasta:) *kyl se jälet h:aa.* Kym / *nenähän se-oj joka häesitaa ja suu joka makkeem mäesitaa.* Nil / *Nyt-on lintu likellä ku sinun koiras h:aa jo nuin ilimaa.* Perh / *ei käskenyh häestaa eikä mäestaa.* Uta / *mie h:on sitä, oikein kortole haisi.* Rov / Lampaalle, kun sen keritsemisen jälkeen annetaan haistaa villojaan, sanotaan: *h:a turkkijais, jottet sitä ikävöi.* Joh. Sanalla on runsaasti myös kuvaannollista käyttöä, esim. *seä otat siit tavaroa* (kaupasta) *nenällä haistai ja suulla maistai.* Lemi / *Se tarttii olla sitte juur nenällä h:ettua ennenkö sille kelepoo.* KosP. Verbin imperatiivina käytetään karkeissa tai karkeahkoissa sanonnoissa. 2. oivaltaa, älytä, hoksata, aavistaa, arvata. Ymmärtävästä, kyselemättä asian aavistavasta sanotaan: *Ei viisas kysy, se h:aa.* Säky / *Ko se vaah h:aa että mum pitäs jonnaim mennä, ni se* (äijä) *istuu ja vahtaa silmät tapillas.* Mou. 3. ontuvan kävelyä matkittaessa: *haist toi, haist toi, haist toi.* Kaar / *h:at toi, h:at toi.* Hat / *H:at tuolta.* Kauhava / Etujalkaansa nilkuttava hevonen: *h:at tuo.* Koke. Verbijohdoksia: *haistella* l. haistaa, nuuskia. / *Älä sit haistel senko syät.* Eli / *häestelehhan tuota leipeä, joko on kypsä.* Kuhmo. 2. kuv. aavistella, arvaila, epäillä. *Kyl ne vaa haistli, et laros varkkat käy.* PyhM / *tottapa se oli sitä haistellu, että ne ei oikein ollu ahkeria.* Ruov / *olihan nyt vähä tappija h:ltu ja maistellu, ryyppiskelty.* Nmo || *haistattaa* panna haistamaan, käskeä haistamaan. *Haestatti minullaen niitä ja pahalta ne haesivat.* Juuk

Kansankielen erilaiset käyttötavat ovat vakiintuneet myös kirjacielemme, ks. NS: haistaa.

Verbiin *haista* liittyvät merkityksensä puolesta nominit: *haju* yleissuom. l. tuoksu, lemu, löyhkä. / *siit lähtee semmone sukkela h.* Pori / *hyvät h:t häesoo.* Maan / *ei mull-o h:akhan asiasta.* Rov / *siin on haiju kans.* Jyykeä / *kahvi hajju.* Tär. 2. aavistus, vähäinen tieto. / *ei jälkiä näkynyt muuta ku vähä h:a.* Koke / *eks sää ol lainkaa h:il siit asiast.* Nak / *vähä h:va siitä asijasta.* OulS. 3. hajuaisti. / *pihkam maku ja h.* Nil / *sill-on hyvä h.* (ketulla), *se on veitikka niin hyvähajunen.* Sot. 4. järki, ymmärrys. *h:va peässä.* Juv / *haisu hajua,*

tuoksu, lemu. / *paha haissu!* Hali / *Tuwass-oli h:u* (häkää), *niin tuli pääsi kipeeks.* Asko / *Haesussa kasvaa kuv voa ollaj jaksaa.* Sp. Kong / (Tuomessa) *se ol' niiv vahva h.* Ver. 2. *haju*aisti, haisti, vainu. / *eikös sillä ollu h:o meistä — koira sai haisun jäniksestä.* Ver. 3. *aavistus, vihi.* Olha miul jo vähä h:u siint. Joutse. 4. Useita kuvaannollisia käyttötapoja, esim. *svun haisua* = hieman sukua.

4) *haiskah|taa*, merkitys sama kuin *hajahtaa*-verbillä. Yl. 1. *tuoksahtaa*, antaa hieman hajua. / *Tääl haiskatta tuarelt leivält.* Rai / *Kun riihi ei vielä ole kuiva, puhutaan riihen lemusta, mutta sen jälkeen: Riihi haiskaattaa kuivalt.* Aur / *Joku siin ruuvvaas haiskaatti mun nokasani vähä.* Nak / (Pilaantuva liha) *h:taa.* Karv / *h:ti vähä neneen.* HKyr / *Tiällähän h:taa ihan tupakalle.* Tohm / *se* (leppäkerttu) *hæskahtaa vähä.* Juv / (Liha) *haeskaht jo niih happamelle* Kong / (Savu) *pikkuuse h:taa.* Nmo / *hæskahtaa vähää happamelta.* Uta / *Tuoreelta riihi haeskahti, liekköhäv vielä kuivanna?* Kuhmo. 2. *kuv. tuntua, vaikuttaa jltk Mahtaakohan se Mikkolan Matti myyvä talosa ja muuttoo kaupuntiin? Siltä se tuntuu haiskahtavan.* PieV || verbijohdos: *haiskahdella* *hajahdella*, *tuoksahtella*.

Kirjakeielessä sanalla ja sen johdoksilla on samat merkitystehtävät kuin murteisammme, ks. NS: *haiskahtaa*.

Esimerkkejä *haisahtaa*-muodosta: *ruumis jo vähäh haisaht, kuh hautaav vietiin.* Hol / *Tairat vähä haisahtaa.* Myr / *haisaht haiskalle* (metsässä). Iit / *haisahtoa.* Lemi / *haiska haisahtoa märänniel.* Sak / (Haiku =) *savulle haisahtava ilma.* Hii / *vähä jo haisahtaa liha, kiireem märkänöö.* InkV.

Äänneasunsa ja merkityksensä puolesta läheisiä nomineja: *haiska* s. *haaska*. UusI KarE-K, *hajatietoja* myös HämK-I KarE-P Ink 1. *eläimen raato.* / *Hevosen h. haissee.* Vahti *kettuu h:lt.* Asko / *pavvat kettuu vast h:m mettäh.* Iit / *Varikset ollit h:l.* Sak / *veivät sinne vaskav vaa* (sudenkuoppaan), *vaskañ h.* Hol / *H:lt saap hyväst ammutuks repoloit.* InkV. 2. *hylky, kelvoton olento t. esine.* / *se on aika h.* (renttumainen), *ei sen kans ku-kaav viitti olla.* Hol / *panin h:n esliinan eteh.* Kym / *se* (vene) *on nii haisk ettei siit ole enää.* Tyt.

haiska|laine s. *voimasana.* / *Voi h:laine sentäi ku män tämä päivä huppoa.* Kurk / *H:laisen haiska ku miult unehtu puojil yks paketti.* LumV.

haiskale s. *huonotapainen ihminen.* *se on aika h., pitää huonoa elämät, juo ja tappelie.* Hol. Vrt. *häiskäle, heiskale.*

haisku s. 1. *lievä haju, kuvaannollinen käyttö samanlaista kuin haju ja haisu -sanoilla.* / *Ohan se vähä svuh haiskuva* (= hieman sukua). Rants / *vähäsen haeskuja on . . . svun hæskuja.* Sot / *On svun haeskuo.* RisJ. 2. *huono, kelvoton aine t. esine.* / (Huonosta heinästä:) *tiähää on sellaista h:va, etteihää tät osaa niittä.* Nas / *S-on ravistan vanteht alaa ja menny h:l* (= hajalle) *koku saavi.* Kym / *ei sinne' oot tietä eikä selevää polokuvakkaa, ompahav vähä hæskuva päekkapækon* (= juuri erottuvaa polkua). Uta.

Adverbeja:

haiskallansa *hajallaan.* *ja täss-on niin huiskin haiskin kaikki, haiskallansa.* Tär.

haiskaten: *se men haiskate hajales, aivan hajalleen.* PyhM.

haiski|n, -s: *huiskin haiskin, huiskis haiskis.* Yl.

Sanalla on muoto- ja merkitysvastineita myös sukukielissämme. Karjalalla *unuksesta* on karjalan kielen sanakirjan kokoelmassa seuraavanlaisia tietoja: karj. *haissa* v. haista. / *hyvältäpä haissoo*. Vuokkin / *ylen ilgiešti haizou — happenou*. Ilo || *haissella* v. haistella. *koira haistelou linnuj jälet*. Uhtua || *haistoa* v. 1. haistaa. 2. maistaa. *kem pastoi, ga se i hastoi*. Säämäj || 3. haistamalla pilata. *haisuo* v. haista, lemuta, tuoksua. / *luadanal haizuu*. Jyskyj / *haizuu kalalla*. Rukaj / *vasikalla suu haišuu*. Korpis / *hengi haižuu*. Säämäj || *haiskahtoa* v. haiskahtaa. / *haiskahtau*. Vuokkin. / *ruohol haiskahti*. Suist / *haiskahtoakseh* v. haiskahtaa. *pahal haškahtih*. Suoj || *Nomineja: haju* s. 1. haju. / *gluadanan h*. Korpis / *mi ollou h. pertissä*. Tunkua 2. ymmärrys, äly, järki, muisti. *haju peässä*. Uhtua — Kiestinki || *haiska* s. raato, haaska. / *še ongi haiska, sillä millä että še haižuu*. Tunkua / *haiska*. Rukaj / *karhu haiskalla magoaa*. Korpis / *pidäy haiskalla lähtie*. Suist / *metšän hašku*. Vielj / *Oho hašku midä roadoi*. Vitele; *haiskalaine* soimaussana. *haškalane midä roadoi, stokanan murendi*. Vitele || *haisu* s. haju, vihi. / *haisu*. Kiestinki / *haižu*. Tunk Rukaj / *moizel hyväl haižul tuli*. Suoj / *haižu*. Tver / *hyvā haižu tuloo, perti haižule tuloo*. Nek-Riip. — — *Lyydistä* on LSK:ssa muodot: *lyydKP haižuda*, pr. *-un*, haista, lemuta pahalle (esim. mätä muna). *Tiudia mi tägän haižuu pahän?* / *haiž* haju, tuhna. *Bošši tšuhaidoitad, haižud* tuhnaa lasket, *paha haiž*. — — *Vepsässä* sanue myös esiintyy: *vepsE Kett. (priha se) mujegöt hajun* '(poiss) tundis ära haisu', *hajubō* 'söstramari', »haisumari», *vepsE Tunk ill. haihu* (< *hajuhun*), *vepsÄ haižahlada* 'haiskahtaa, tuoksahtaa'. — — *Samoin v a t j a s s a*: *Kett. haiževb* 'haisee'. — — *Virosta* *Wiedemann* mainitsee mm. muodot: *haizema, haizama* riechen, duften, stinken, *haizutama, haizutelema* 1. riechen an etw., schnuppenn, nach dem Geruche aufspüren, fig. besehen, beschnüffeln, 2. stänkern, Gestank machen; *haiž*, *G. haizu* Dimin. *haizukene* Geruch, Duft, Gestank, *haizu katsuma, ajama, nūškima, nūzutama, lömbama* riechen, beriechen, *haizu tundma* riechen, Geruch verspüren, *haizu juure vōtma* Geruch annehmen, anfangen zu riechen, zu stinken jne. Kuvaannollisesti: *mitte lume haizu* keine Spur von Schnee, *temal ei ole meele haizu peas* er hat kein Fünkchen Verstand im Kopf. — — *Salatsin liivistä* on *Kettusen Livisches Wörterbuchissa* sanat: *aistl*, pr. *-ub* riechen, geruch empfinden (sm. haistella), *aiš*, pr. *-ub* riechen, geruch geben (= vir. haiseda, sm. haista).

Onko tässä esitetyllä ims. kielten sanueella vastineita etäsukukielissä, ei ole täysin varmaa. Jos kaikki nämä 'tuoksahtamista, tuoksumista' merkitsevät verbit ja niiden yhteyteen kuuluvat nominit voidaan käsittää *haja*-sanana johdoksiksi, kuten on esitetty, silloin voitaneen sanueeseen liittää lpN *sagje* 'suden tappaman eläimen jäännökset', *Tän., Rör. sájenit* 'hajaantua', *voj. šei* 'ruumis, raato, haaska', *syrj. šoi* 'id.; resu, rääsy; kelvoton, käytännöstä heitettävä esine; kuolleena syntynyt lapsi'. Tätä yhdistelmää, jonka näin monijäsenisenä on ensimmäisen kerran esittänyt jo *Yrjö Wichmann* (*Vir.* 1916 s. 23), *Y. H. Toivonen* on Etymologisessa sanakirjassa pitänyt epävarmana. Merkityksensä puolesta etäsukukielten sanat vastaavat suomen sanaa *haaska*, jonka synonyymeja taas olisivat *haiska* ja *hauska*; kaikki nämä sanat olisivat *haja*-vartalon johdoksia. *Toivonen* mainitseekin *haja*-artikkelin lopussa johdokset *haaska* ja *hauska*, ja *haaska*-artikkeliin hän on sisällyttänyt myös muodot *haiska* ja

haisku. Sanan aikaisemmasta käsittelystä todettakoon, että Otto Donnerin *Vergleichendes Wörterbuch* mainitsee syrjäänin sanan yhdessä sm. *haaska*, *haiska* -sanojen kanssa, Andersson (Wandl. s. 229) liittää mukaan myös sm. *haja*-sanana. Lönnrotkin on sanakirjassaan esittänyt *haiska*-sanana lähtökohdaksi *haja*-sanana.

Samalla kun Wichmann esitti äsken mainitun etymologiansa, hän selitti *haaska*, *haiska* -muodot *ska*-päätteisiksi *haja*-sanana johdoksiksi, samanlaisiksi kuin *lopuska*, vrt. *loppu*, *limaska*, vrt. *lima* ja *tahmaska*, vrt. *tahma*. Lähtömuoto olisi ollut **hajaska*, josta 2. tavun vokaali olisi kadonnut samalla tavalla kuin sanoista *koiska*, vrt. *koi*, *koja*; *leiska*, vrt. *leija*; *raiska*, vrt. *raja*, esim. *kenkäräjä*; *roisko*, vrt. *rojo*. Sana olisi jos ksm:ssa saanut diftongillisen muotonsa, kuten Wichmannin mukaan suhteet *haisee* ~ *hajaa*, *muistaa* ~ veps. *mujan*, aun. *muja-* ja *roisto* ~ *rojo* osoittavat. Wichmannilla ei vielä ole yhdistelmässään au:llista *hauska*-muotoa, jonka on sanueeseen liittännyt jonkin aikaa myöhemmin Jalo Kalima (Vir. 1916 ss. 119—120). Tätä mm. karjalasta tuntemaansa muotoa Kalima vertaa Lönnrotin sanakirjassa esiintyvään sanaan *rauska* 'som lätt går sönder med krasande ljud, bräcklig, skör; ngt, som är sönder l. i kras, spillror, splitror, bråte; u t k a s t a d t as'; *reki*, *ruuhi r.* 'vrakslåde, -båt'; *lyödä rauskaksi l. rauskoihin* 'slä i kras'. K. F. Karjalaisen Jyväskylästä merkitsemällä *rauska*-sanalla taas on merkitykset 'revitty raato, josta vain luut ovat jäljellä; huono kalu yleensä', ja sana olisi samoin kuin *raiska*-sanakin r a j a - substantiivin johdos.

Tällaisista sanojen yhteenkuuluvuuteen viittaavista seikoista huolimatta on yhä uudelleen esitetty epäilyjä yhdistelmän paikkansapitävyydestä. Viimeksi ovat Erkki Itkonen ja Aulis Joki Suomen kielen etymologisen sanakirjan III osassa pitäneet epätodennäköisenä *haiska* ja *hauska* -muotojen kuulumista *haja*-vartaloon samoin kuin *raiska* ja *rauska* -sanojen liittämistä *raja*-substantiiviin (ESK III sub *raiska*, *rauska*). Sanojen *haju* ja *haista* liittymistä *haja*-vartaloon ei ole myöskään pidetty selvänä, mm. Y. H. Toivonen, joka esittää nämä kaksi sanaa samakantaisina, ei ole niitä siihen liittännyt (ks. ESK I sub *haju*, *haista*, *haja*). Yhdistelmä *haju* — *haista* on myös Lauri Hakulisella (SKRK² s. 291, 294); *haaska*-sanaa esittäessään hän tämän synonyymien, murteellisenä pidettävän *haiska*-muodon vertauskohtana mainitsee *haja*-vartalon (SKRK² s. 164).

Ennen kuin ryhdymme pohtimaan näiden sanojen ja erityisesti 'tuoksahtamista, tuoksumista' merkitsevien verbien suhdetta *haja*-vartaloon, on syytä tarkastella itse *haja*-sanaa ja siihen merkitykseltään läheisimmin liittyviä johdoksia. Sana *haja* tavaataan murteisammassa yleisesti konkreettisena, usein possessiivisuffiksillisena adverbina: *haja/lla*, *-lle* l. levällä, levälle, irti toisistaan, kaukana t. kauas toisistaan. | *hä seisoo jaläh hajäles*. PyhR | *Seisso nü jala haelas ja varppa uloskesi*. Hali | *Heinät on h:llas*. Num | *Siell-o meilänki heinät h:llaa*. Hol | *koera ajo lampaat h:llee katraasta*. Maan | *h:lla ku kukoim pursto*. Ver 2. rikki, rikkonaisena, rikkonaiseksi. Yl. | *Kori men hajäles, haiskate hajäles* (= aivan hajalleen). PyhR PyhM | (Rattaat meni) *haikko h:lle* (= kokonaan rikki). KanA | (Rukkaset) *kulu h:llee*. RanS | *se vaateppussi vain oli vähä h:llan*. Rov 3. Näihin perusmerkityksiin liittyy runsaasti erikoiskäyttöä: a) panna t. iskeä hajalle = hajottaa, purkaa, levittää. | *Mahtaak miähet saar tänämp se huanee hajjaal*. Nak | *Lyyv-*

väh heinäsä h:lleen. SaaJ | *se on nuop puut kova aalto lyöny h:lhen.* Rov b) mennä hajalle = saada lapsia, varsoa, poikia. *Tamma kohta mänyö h:llie.* Lemi c) muita käyttötapoja: kiehua hajalle = kiehua kuiviin, vatsa hajalla = ripulitaudissa, ajatukset hajalla = ajattelemaan kykenemättömänä, sydän hajallaan = pahoilla mielin, neuvottoman alakuloinena. Ablatiiviin perustuvasta adverbista *hajalta* on myös laajalti esimerkkejä: *Kokkoo heiniä hajjaalt* (luo'olta, ei karheesta eikä läjistä). Nak | *pani heinält h:ilt latoon.* Eli | *vilja puijaa' h:ltaa.* Maan | (Koota heinät) *h:ltaha.* Kannus | *Lehmät tulivat h:ltaan.* Kuhmo. Sanan esiintymisestä yhdyssanojen määräysosana mainittakoon mm.: *hajakoura* a. tuhlaileva. *mein Kalle on semmonen hajäkoora, ei se ossaa rahhaa pittää.* Pöy | *hajakäsinen* a. tuhlaavainen, huolimaton. | Talousihmiseksi ei sellaisesta ole, joka *o oikei hajakäsine.* Lemi. Tällainen *haja*-sanankäyttö jo osoittaa ne perusmerkitykset, jotka tavataan sen yleisimmillä johdoksilla. Esim. *hajota* v. 1. erkaantua toisistaan ikään kuin itsekseseen; mennä eri tahoille, eri suuntiin. 2. jakautua erilleen, halkeilla rikki, mennä itsekseseen t. vähitellen rikki. 3. kulua vähitellen rikki. 4. huveta vähitellen olemattomiin, haipua, haihtua, hälvetä | *hajottaa* v. saattaa hajalle, levittää, erityisesti myös maanviljelysterminä: levittää lantaa pellolle, heiniä nurmelle t. niitylle kuivamaan, pellavia kuivamaan ja valkenemaan, kotitaloudessa: levittää pyykkiä jne.

Haja-sanankäytös on, kuten esimerkit osoittavat, 'levällä, irti toisistaan', *hajoaminen* taas merkitsee 'hajalle menemistä'. 'Tuoksahtamista, tuoksumista' ilmaisevista verbeistä sanat *hajata* ja *hajahtaa* liittyvät muotonsa puolesta suoranaisesti *haja*-vartaloon. Kalevalassa on 'haisemista' merkitsevä v. *hajaista*: *ei vesi ve'elle tullut | hauin suuren suomuloista, | ilma ei ilmalle hajainnut | kokon suuren höyhenistä* 19: 285—8. Tämä muoto saattaisi olla *haista*: *haise*-verbin selityksenä siten, että esim. sellaisista konsonanttivartaloista muodoista kuin *hajaissut*, *hajaiskoon* olisi supistuman tietä tultu muotoihin *haissut*, *haiskoon*, vrt. *lakaista*-verbin muotoihin *la'aissut* > *laissut*, *la'aiskoon* > *laiskoon*. Tällaisen kehityksen olisi kuitenkin täytynyt tapahtua sangen varhain, koska missään ims. kielessä ei sanassa ole *j*:tä. Kalevalassa esiintyvä *hajainnut*-muoto, jonka on eepokseen tuonut trokeisen säkeen asettama runomitan vaatimus, ei siten historialliselta kannalta ole vakuuttava, mutta se osoittaa kuitenkin, että kielitajussa *haista*-verbillä on ollut liittymäkohtansa *haja*-vartaloisiin sanoihin. Momentaanijohdos *hajaista* on verbiin *hajata* samassa suhteessa kuin *aukaista* verbiin *avata* tai *ehkäistä* murteittain tavattavaan verbiin *ehkätä*. (Johdostyyppistä ks. Hakulinen, SKRK² s. 257.) V. *hajahtaa*, joka ei sanueen kannalta ole yhtä keskeinen kuin v. *haista*, voisi niin ikään olla joko *hajaa*- t. *hajoaa*-muodon rinnalle syntynyt momentaanijohdos, vrt. *kimpoaa*: *kimmahtaa*. 'Äkkiä hajoaminen, hajalle lennähtäminen', jota kumpikin momentaanijohdos siten merkitsisi, olisi esim. maanviljelyssä, lannan ja heinien hajotuksessa, samaa kuin pölyttäminen, mihin puolestaan sangen usein liittyy hajuaistimus. Sanan merkityksen kehitys olisi siten samansuuntainen kuin länsimurteisammassa 'pölyämistä' merkitsevän *tuoksua*-verbin, vrt. *tuoksu*, murt. 'pöly, sumu' (Hakulinen, SKRK² s. 183, 292).

Mielenkiintoisen vertauskohdan tälle kehitykselle tapaamme germaanisista kie-

listä. Saksan kielen nominia *Dunst*, joka merkitsee 'höyryä, huurua, utua, sumua', samoin kuin ruotsin samaa merkitsevää *dunst*-substantiiviva vastaa etymologisesti englannin sana *dust* 'tomu, pöly; siitepöly, rikat, roskat', *dusthole* 'rikkalaari', *dustman* 'tunkionajaja'. Friedrich Kluge (Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Strassburg 1915, s. 102) yhdistää sanan siihen indoeurooppalaiseen sanueeseen, johon kuuluu mm. int. *dhvans* 'zerstieben', mikä saksan sana puolestaan Rankan—Renkosen sanakirjan mukaan merkitsee 'äkkiä hajoamista; hajalle lentämistä t. syöksymistä'. Sama yhdistelmä esiintyy myös useissa muissa indoeurooppalaisten kielten etymologisissa sanakirjoissa, joskin merkityksen selityksessä on hieman eroa. Julius Pokornyn—Alois Walden mukaan (Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, Berlin—Leipzig 1928, s. 841) tähän yhteyteen kuuluvan *dhuen(ə)*-sanan merkitys on 'stieben, heftigt bewegt sein; wirbelnder Rauch, Nebel, Wolke'; *s t i e b e n* taas merkitsee 'tomuttamista, pölyttämistä, räiskymistä; savuttamista, pölynä lennättämistä'. Manfred Mayrhofer (Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des altindischen II, Heidelberg 1957, s. 118) tulkitsee *dhvan*-sanan merkityksen: 'etwa: sich verhüllen, dunkel werden, erlöschen', mutta hänelläkin on **dheu*-vartalon selityksenä sanat 'stieben, verdunkeln'. Selitys, joka suomalaisen sanan merkityksen kehityksestä on esitetty, saa täten tukea oman kielikuntamme ulkopuolelta.

Mutta vaikka *hajata: hajahtaa* -sanue tämän mukaisesti näyttää liittyvänkin *haja*-vartaloon, on vielä useita yksityiskohtia, jotka vaativat lisävalaisua. Miksi sanue kokonaisuudessaan on kovin monijäseninen: *hajata: hajahtaa: haista: haiskahtaa*? Miten selittyvät eri johdokset *haju, haisu, haiska, haisku* jne. ja mikä on niiden suhde sanueen eri sanoihin?

Verbit *h a j a t a : h a j a h t a a* ovat lähellä kielessämme hyvin tavallista onomatopoeettis-deskriptiivistä verbityyppiä *helätä: helähtää, jyrätä: jyrähtää, kolata: kolahtaa*. Nämä deskriptiivisanueet ovat laajoja, esim. *helätä*-sanueeseen kuuluvat jo mainittujen muotojen lisäksi sanat *helistä, helistää, helskähtää, jyrätä*-sanueeseen sanat *jyristä* ja *jyristää*. Voidaan olettaa, että näillä sanoilla on ollut osuutensa myös *hajata: hajahtaa* -sanueen kehitykseen. Muodon kannalta olisi puolustettavissa sellainenkin otaksunta, että *hajahtaa*-verbin rinnalla olisivat alkuaan olleet verbit **hajista* ja **hajistaa*, joiden tavuhahmotus olisi ollut tarkalleen sama kuin sanoissa *jyristä: jyristää, hymistä: hymistää, kolista: kolistaa* ja *kalista: kalistaa*; *j* olisi kadonnut *i:n* edeltä samalla tavalla kuin Pyhäjärven lyydiläismurteesta merkitystä *ka_ista*-verbistä: *rusked korde karižov, kuldukablaz ka_izou* punainen kirkkoreki karisee, kultakaplas kajahtelee (LSK sub *ka_ista*), vrt. lyyd. *kajahtada* 'kajahtaa', vrt. edelleen veps. *ajada*: imperf. *a_i*, sm. *laji: la(j)inen, monenlainen, kaikenlainen*. Toisaalta verbi **hajistaa* olisi voinut eräin edellytyksin syntyä myös ilman deskr.-verbien tukea vartalosta *haja*, vrt. *ala: alistaa, kohta:kohdistaa* (Hakulinen, SKRK² s. 278—9), mutta rinnastuksen tekee epävarmaksi se, ettei näiden verbijohdosten ohessa esiinny infinitiivityyppiä **hajista*. Alkuaan *hajahtaa*-sanue ei kuitenkaan liene kuulunut deskriptiiviverbeihin, mutta äänteellinen läheisyys on antanut sille kuvailevaa ja ääntä matkivaakin sävyä. Tätä

osoittavat sellaiset adverbit kuin *haiskis*, *huiskis haiskis*, *huiskin haiskin*, ontuvan matkinta *haist toi*, *haist toi*, ja alkusoinnun tavoittelua osoittava fraasi *haiskaten hajalle*. Esitetyt rinnastukset deskriptiiviverbeihin tarjoavat joka tapauksessa mahdollisen selityspuoleen eräille sanueeseen kuuluville ilmauksille: v. *haiskahtaa* on *hajah-taa*-verbiin samassa suhteessa kuin *räiskähtää* ja *räjähää*, *läiskähtää* ja *läjähää*, *paiskah-taa* ja *pajah-taa* ovat toisiinsa, adv. *haiskis* on samanlainen kuin *läiskis*, *paiskis*; s. *haiska* voisi olla verbinvartalon abstrahoituma, retrogradisen derivaation tulos, jonka syntyy *haaska* ja *hauska* -muodoilla on ilmeinen osuutensa; s. *haisku*, joka luonteeltaan on voimakkaasti onomatopoeettis-deskriptiivinen, on samaa tyyppiä kuin esim. *muisku* — kontaminaatioteselitystä h a i s k a + h a j u, h a i s u tuskin on tarpeen soveltaa; *ha(j)ista* ja *haju* taas lienevät samassa suhteessa kuin *pölistä* ja *pöly*, *suhista* ja *suhu* (viimeksi mainitusta johdostyyppistä ks. Hakulinen, SKRK² s. 205); *haista*-sanasta taas on saatu johdokset *haisu*, *haisua* ja *haisahtaa*, vartalon a:n kannalta vrt. esim. *seista*: *seisahtaa*. Niillä alueilla, joilla ei ole vaihtelua sk: s, *haisahtaa* on erotettava *haiskahtaa*-muodoista. Siten esim. vepsän *haižah-tada* ei ole suomen *haiskahtaa*-muodon vastine.

Mikä suhde vallitsee toisaalta sm. *haiska*, toisaalta *haaska*, *hauska* -muotojen välillä, jää tässä yhteydessä pohtimatta. 'Raatoa' merkitsevä sana *hauska* on erittäin laaja-alainen: se tavataan Peräpohjolan ja Länsipohjan murteita myöten kaikissa pohjalaismurteissa ja lisäksi Savossa, Kainuussa ja Pohjois-Karjalassa ja siitä on tietoja myös Satakunnasta ja Varsinais-Suomesta sekä pohjoisimmista itäkarjalaismurteista, mm. Kiestingistä, Uhtualta ja Hietajärveltä. Kun näillä samoilla alueilla kuitenkin esiintyy 'tuoksahtamista' merkitsevänä ilmauksena laajalti v. *haiskahtaa*, sanojen yhteenkuuluvuus jää murremaantieteellisten seikkojen perusteella sangen epävarmaksi.

De certains verbes finnois ayant la signification 'sentir, répandre une odeur' et de leurs rapports avec le radical *haja*

par AIMO TURUNEN

Le finnois possède un certain nombre de dérivés, commençant par *haja-*, ou que l'on peut supposer comme ayant leur origine dans ce groupe initial, qui signifient uniquement 'sentir, répandre une odeur', ou qui, en plus de cette acception, sont employés aussi dans d'autres sens. Les plus usuels entre ceux-ci sont:

1) *hajata*, d'extension surtout occidentale (province de Varsinais-Suomi): 1. = *hajottaa* 'dispenser', 2. 'sentir, répandre une odeur'.

2) *hajahtaa*, de langue finnoise commune, phonétisme *hajatta* dans les patois du sud-ouest, ailleurs *hajahta-*: 1. 'avoir une odeur, un relent, sentir, puer', 2. 'donner l'impression, faire l'effet' (de qqchose); dérivé fréquentatif

hajahdella 'répandre une légère odeur, avoir un relent peu fort'.

3) *haista*, de la langue finnoise commune, radical *haise-*, 1. 'répandre une odeur', 2. 'donner l'impression de qqchose.', dérivés: *haistaa* 'percevoir par le moyen de l'odorat, respirer l'odeur de qqchose.', *haistella* 'id.', 'renifler'.

4) *haiskahtaa*, de la langue finnoise commune, phonétisme *haiskatta* dans les patois du sud-ouest, ailleurs *haiskahta-*; parallèlement, on a aussi *haisahta-*, 1. 'répandre une légère odeur, avoir un petit relent', 2. 'faire l'effet, donner l'impression de qqchose.'

Ce groupe de mots se retrouve dans toutes les langues balto-finnoises, mais ce n'est

toutefois qu'en carélien qu'il a environ la même importance qu'en finnois; en outre, on lui a trouvé des correspondants aussi en lapon, en zyriane et en votiak. Les mots des langues apparentées de loin au finnois ont les significations 'cadavre d'animal, cadavre, charogne, objet sans valeur mis au rebut', et se rattachent pour leur sémantisme en premier lieu au mot finnois *haaska* 'cadavre, charogne, animal mort laissé comme appât pour les carnivores'. On considère qu'on ne peut pas le rattacher avec certitude au mot finnois *haja-*.

L'auteur explique les rapports mutuels des mots du balto-finnois en les faisant tous dériver du mot *haja-*. Les verbes *hajahtaa* et *haista* sont, à l'origine, des dérivés indiquant une action momentanée, leur signification ayant été 'se disperser soudain, voler en éclats'. Le verbe *hajottaa* 'disperser, répandre, défaire', qui vient de la même racine, est un terme courant employé entre autres pour les travaux agricoles, et ainsi le verbe *hajahtaa* 'se défaire soudain, se disperser' a été employé en parlant de matières légères qui s'envolent soudain (syn. finnois *pölähtää*),

phénomène auquel une sensation d'odeur se rattache assez souvent. De là, on en est arrivé à la signification 'répandre une légère odeur, sentir'. Le mot finnois *tuoksua* 'sentir, répandre une odeur' a évolué de la même manière; dans les patois occidentaux de la Finlande, il a encore le sens de 'voler, se disperser soudain' en parlant de matières légères, poussière, etc., et le substantif *tuoksu*, finn. 'odeur, parfum' a dans ces mêmes patois le sens 'poussière, brume, brouillard'. L'auteur mentionne un développement sémantique parallèle à celui qui vient d'être décrit pour l'all. *Dunst* 'vapeur, brume' et l'angl. *dust* 'poussière'. Le mot qui correspond à ceux-ci en sanscrit, *dhvans*, a la signification 'se disperser soudain'. Le grand nombre de mots appartenant à ce groupe en finnois est dû au fait que les verbes *hajata: hajahtaa* sont du même type que les verbes onomatopéiques et expressifs en général, comme *helätä: helähtää: helistä: helistää: helskähtää* (ce dernier groupe exprime des bruits de tintement, de clochettes, etc.), qui ont donné des modèles analogiques à certains des dérivés du groupe de mots.